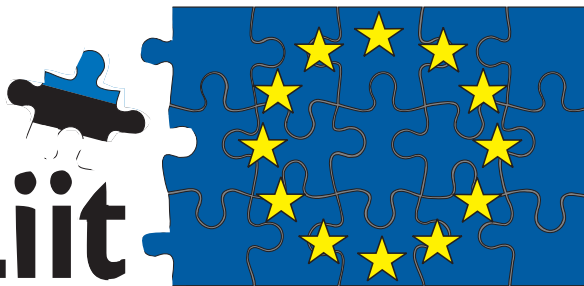

EESTI ja Euroopa Liit

18

Autoriõiguse põhimõtted

Intellektuaalse omandiga seonduv on Euroopa Liidu poolt vägagi olulisele kohale seatud ja kõik sellealased arengud Eestis seega hoolika tähelepanu all. Euroopa Liiduga assotsieerumislepingu (Euroopa Lepingu) sõlmimisel 12. juunil 1995. a. võttis Eesti endale muuhulgas kohustuse jätkata intellektuaalse ja tööstusomandi õiguskaitse tõhustamist. 1. veebruaril 1998. a. jõustunud leping seadis Eestile eesmärgiks saavutada Euroopa Liidus kehtiva intellektuaalse omandi kaitse tase 31. detsembriks 1999. Autoriõiguse seaduse muudatustega 1999. aasta lõpus see kohustus põhimõtteliselt ka täideti. Teema on siiski jätkuvalt Euroopa Liiduga eri tasanditel toimuvatel läbirääkimistel päevakorral. Põhjuseks senini probleeme tekitav seaduste rakendamine e. tegelik igapäevane olukord meie turgudel põhiliselt seoses piraatkaubanduse levikuga. Meeldiv on tõdeda, et kogu autoriõiguse alasele küsimuste ringile hakati just 2000. aastal suuremat tähelepanu pöörama, kuid valdkonna tegeliku tähtsuse hoomamiseni on veel pikk tee. Niisiis võib probleemkohaks pidada ka intellektuaalse omandi temaatika vähest teadvustamist laiemas üldsuse poolt. Mis siis ikkagi on selle viimasel ajal küllaltki tihedat kajastamist leidnud mõiste "autoriõigus" taga? Millised õigused on autoritel? Mida kujutavad endast autorite ühingud? Nendele küsimustele peakski vastuse andma käesolev infoleht, mille autorid oma igapäevatöös autoriõigusealaste küsimustega tihedalt kokku puutuvad ja keda võib kahtlemata pidada selle valdkonna pädevaimateks tutvustajateks.

Mis on autoriõigus?

Heiki Pisuke

Õigusinstituudi professor,
Tartu Ülikooli külalisprofessor

Enamus inimesi on autorid, kellel on oma teoste suhtes autoriõigus, kuid paljud lihtsalt ei tea seda. Kiri sõbrale või ajalehele, koolikirjand, ülikooli referaat või

kursusetöö, välislähetuse aruanne, memo, seletuskiri jms. igapäevase tegevuse tulemus on tegelikult kaitstav autoriõigusega. Selliseid loometulemusi kaitstakse samade autoriõiguse reeglite alusel nagu nende autorite poolt loodud, kellele loomine on elukutse. Seega on autoriõigus mõnes mõttes igapäevane õigus.

Sõnal "autoriõigus" on mitu tähendust. **Autoriõigus on:**

- 1) intellektuaalse omandi üks liik;
- 2) iseseisev normistik riigi õigussüsteemis ja
- 3) selle normistikuga loojatele garanteeritud õigused.

1) **Intellektuaalne omand ehk intellektuaalomand** (IO) tähendab õigusi mitmesugustele inimese loome- ja teadustegevuse tulemustele. Rahvusvaheliselt on tunnustatud liigitus, mille kohaselt intellektuaalsel omandil (*intellectual property*) on kolm liiki: **autoriõigus** kirjandus-, kunsti ja teadusteoste (copyright), **autoriõigusega kaasnevad õigused** ehk teoste esitajate, fonogrammitootjate ja radio- ning televisiooniorganisatsioonide õigused (*related rights*) ja nn **tööstusomand**, mis hõlmab õigusi leiutistele, kasulikele mudelitele, kauba- ja teenindusmärkidele, tööstusdisainilahendustele, geograafilistele tähistele, kaitset nn kõlvatu konkurentsi vastu jms (*industrial property*). IO rahvusvaheliselt üldtunnustatud määratlus on antud 14. juulil 1967. a. Stockholmis alla kirjutatud Ülemaailmse Intellektuaalse Omandi Organisatsiooni (WIPO) asutamise konventsioonis. EV Riigikogu ratifitseeris WIPO asutamise konventsiooni 25. augustil 1993. a.¹ ning see rahvusvaheline leping muutus ka Eesti õigussüsteemi osaks.

Osades maades ja paljudes Euroopa Liidu dokumentides kasutatakse IO mõistet aga hoopis kitsamas tähenduses, mis tähistab vaid autoriõigust ja autoriõigusega kaasnevaid õigusi.

2) **Autoriõigus** kui iseseisev normistik riigi õigussüsteemis

Intellektuaalne omand ehk intellektuaalomand tähendab õigusi inimese loome- ja teadustegevuse tulemustele. Intellektuaalsel omandil on kolm liiki: **autoriõigus**, **autoriõigusega kaasnevad õigused** ja nn **tööstusomand**.

¹ Riigi Teataja II 1993, nr. 25, art. 55 (ehk lühendina RT II 1993, 25, 55).

süsteemis moodustab eraõiguse ühe osa ehk instituudi. Autoriõiguse tähtsaimad õigusaktid Eestis on järgmised:

■ EV põhiseaduse § 39, mis sätestab: *"Autoril on võõrandamatu õigus oma loomingule. Riik kaitseb autori õigusi"*.

■ Autoriõiguse seadus (AutÕS), võeti vastu 11. novembril 1992. a. ja jõustus 12. detsembril samal aastal. 1999. aastal tehti AutÕS-s ja teistes Eesti autoriõigusaktides kaks ulatuslikku muudatust: nn piraatlusevastase võitluse muudatused karmistasid oluliselt karistusi ja täpsustasid menetluse küsimusi autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste rikkumise (piraatluse) eest², nn EL õigusega ühtlustamise muudatused harmoneerisid AutÕS-i kõigi viie Euroopa Liidu vastava valdkonna direktiividega ja kehtestasid mitmeid teisi olulisi täiendusi³. 1999. a. seadusemuudatustega kehtestati sisuliselt uus AutÕS redaktsioon⁴.

Kehtiv Eesti autoriõigus on täielikus vastavuses Euroopa Liidu ja teiste rahvusvaheliste normidega.

■ Autoriõigust puudutavad sätted sisalduvad ka mõnedes teistes Eesti seadustes ja Vabariigi Valitsuse määrustes. Näiteks kriminaalvastutus autoriõiguse rikkumise eest on kehtestatud kriminaalkoodeksi iseseisvas peatükis *"Kuriteod intellektuaalse omandi vastu"*.

■ Tänapäeva tähtsaimaks rahvusvaheliseks lepinguks autoriõiguse valdkonnas on **Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon**. Berni konventsioon sõlmiti juba 1883. aastal ning seda on hiljem korduvalt muudetud ja täiendatud (viimane kord Pariisis 1971. a.) Eesti Vabariik liitus Berni konventsiooniga 1927. aastal, kuid liikmeks oleks peatus seoses okupeerimisega 1940. a. Eesti taasühines Berni konventsiooniga (selle 1971. a. Pariisi redaktsioonis) 26. oktoobril 1994. a.⁵ Berni konventsioon, nagu teisedki IO-alased rahvusvahelised kokkulepped, kehtestab miinimumnõuded, millele iga liikmesriigi autoriõiguse seadus peab vastama. Samal ajal kaitsevad kõik Berni konventsiooni liikmesriigid teiste liikmeks olevate riikide autorite teoseid ja annavad neile samad õigused, kui oma maa autoritele (seda nimetatakse rahvuslikuks kohtlemiseks). Berni konventsiooniga on 2000. aastaks ühinenud üle 140 riigi. Seega kaitstakse Eestis kõigi nende riikide autorite teoseid ja iga Eestis autoriõigusega kaitstav teos on ühtlasi kaitstud ka

kõigis rohkem kui 140 liikmesriigis.

■ Eesti jaoks kohustuslikke autoriõiguse kohta käivaid norme sisaldab ka Maailma Kaubandusorganisatsiooni (WTO) Asutamislepingu (Marrakeši lepingu) lisa 1C **Intellektuaalse omandi õiguste kaubandusaspektide leping** ehk TRIPS leping (*Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*), mis jõustus 1. jaanuaril 1995. a. Eesti on WTO liige alates novembrist 1999. Perspektiivis lisandub sellesse loetelusse 1996. a. detsembris sõlmitud WIPO autoriõiguse leping, millele EV kirjutas alla 1997. a. detsembris. Seda lepingut pole Riigikogu 2000. aastal veel ratifitseerinud.

3) **Autoriõigus** kui loojatele garanteeritud õigused on üks inimõiguste liike, mis on tunnustatud rahvusvahelise õiguse normidega. Eestis on autori õigused samuti üks põhiseadusega garanteeritud põhiõiguste liike (põhiseaduse § 39).

Autoriõiguse moodustavad kaks autorile tagatud õiguste gruppi: **isiklikud õigused ja varalised õigused** (AutÕS III peatükk).

Autori isiklikud õigused ehk moraalsed õigused on lahutamatu seotud autori isikuga ja neid ei saa teisele isikule loovutada lepingu teel.

Autori isiklikeks õigusteks on näiteks õigus autorsusele, õigus autorinimele, õigus teose puutumatusse, õigus autori au ja väärkuse kaitsele jms (AutÕS § 12). Nende õiguste mõte on kaitsta looja isikut ning teose puutumatust.

Autori varalised õigused annavad loojale võimaluse saada tulu tema teose kasutamise eest teiste isikute poolt. Autori varaliste õiguste hulka kuuluvad õigused lubada ja keelata teose reprodutseerimist (ehk teosest koopia tegemist), teose levitamist, teose avalikkusele esitamist, teose raadio, televisiooni, kaabli jms teel edastamist, aga samuti tõlkimist, töötlemist, eksponeerimist jms (AutÕS §-d 13 – 15). Autor on vaba otsustama, kuidas ta kasutab oma teost äri- ja eesmärgidel. Autor võib oma varalised õigused loovutada või anda loa (ehk litsentsi) oma õiguste kasutamiseks teiste füüsiliste ja juriidiliste isikute poolt. Seda tehakse tavaliselt autorilepingu sõlmimise teel (AutÕS VII peatükk).

Autoriõiguse seadus teeb varaliste õiguste kuuluvuse osas **kaks erandit**:

■ kui teos on loodud töölepingu alusel või avalikus teenistuses oma otseste tööülesannete täitmise

² RT 1 1999, 10, 156. Nende muudatustega AutÕS terviktekst on avaldatud RT I 1999, 36, 469.

³ RT 1999, 97, 859

Autoriõigus on iseseisev normistik riigi õigussüsteemis.

Tänapäeva tähtsaimaks rahvusvaheliseks lepinguks autoriõiguse valdkonnas on **Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon**. Eesti Vabariik liitus Berni konventsiooniga 1927. aastal ja taasühines 1994. a.

Eesti jaoks kohustuslikke autoriõiguse norme sisaldab ka Maailma Kaubandusorganisatsiooni Asutamislepingu lisa 1C **Intellektuaalse omandi õiguste kaubandusaspektide leping** ehk TRIPS leping

korras, siis lähevad autori varalised õigused üle tööandjale AutÕS-i otsese ettekirjutuse alusel. Varalised õigused ei lähe üle tööandjale vaid juhul, kui pooled on selles lepinguga otseselt kokku leppinud (AutÕS § 32);

- varalised õigused audiovisuaalsele teosele (kino-filmile, telefilmile, videofilmile jms) lähevad üle teose produtsendile. Producersiks on see füüsiline või juriidiline isik, kelle finantseerimisel või juhtimisel on teos loodud ja kelle nimi on teosel fikseeritud. Ka siin võimaldab AutÕS lepinguga kokku leppida, et varalised õigused jäävad autoritele. Filmis kasutatud muusikateose autori varalised õigused aga produtsendile üle ei lähe.

Autoriks ehk teose vahetuks loojaks loetakse Eesti seaduses vaid füüsilist isikut. Seega juriidiline isik ei saa olla teose autoriks; küll aga võivad juriidilisele isikule seaduse või autoriga sõlmitud lepingu alusel kuuluda osad autori õigused. Autori õigused võivad üle minna ka riigile, näiteks pärimise teel või avalikus teenistuses loodud teostele.

Autoriõigus – nii isiklikud kui ka varalised õigused oma kogumis – kehtib üldreeglina kogu **autori eluaja ja 70 aastat pärast autori surma**. Tähtaega arvestatakse autori surma-aastale järgneva aasta 1. jaanuarist. Pärast autori surma kasutavad autori varalisi õigusi ja osasid isiklike õigusi autori pärijad või need füüsilised ja juriidilised isikud, kellele autor on loovutanud oma õigused või andnud loa (ehk litsentsi). Seaduses ettenähtud juhtudel võib autoriõiguse kehtivuse tähtaeg aga olla veelgi pikem või piirduda vaid 70 aastaga teose loomisest või avalikustamisest (AutÕS VI peatükk).

Autoriõiguse seadusel on tagasiulatuv jõud. Kaitse tähtaega autori elu + 70 aastat kohaldatakse ka nende teostele, mis on loodud enne AutÕS jõustumist 12. detsembril 1992. a. Näiteks kui autor suri 1930. aastal, siis on tema teos 2000. aastal veel kaitstav; kaitse lõpeb 1. jaanuarist 2001.

Kui autoriõiguse kehtivuse tähtaeg on lõppenud, siis võivad kõik isikud teost vabalt kasutada mistahes isiklikel ja äriistel eesmärkidel. Selline kasutamine ei tohi aga kahjustada surnud autori isikut, sest teose autorust, autori nime ning autori au ja väarikust kaitstakse tähtajatult.

Teose võib luua üks isik, aga ka mitu isikut loomingu- lises koostöös. Kui teose on loonud kaks või enam isikut, siis tekib **ühine autorsus** (kas ühisautorsus,

juhul kui ühine teos moodustab ühe jagamatu terviku, või kaasautorsus, juhul kui teos koosneb osadest, millest igaühel on iseseisev tähendus ja mille autor on konkreetselt identifitseeritav). Autoriõigus ühiselt loodud teosele – nii isiklikud kui ka varalised õigused oma kogumis – kuuluvad ühistele autoritele ja nad teostavad neid õigusi ühiselt (AutÕS § 30). Selliseid teoseid kaitstakse 70 aastat pärast viimase teisi autoreid üleelanud ühise autori surma.

Autor võib oma varalisi õigusi teostada (so anda luba teose kasutamiseks ja koguda tasu sellise kasutamise eest) kas iseseisvalt või selleks spetsiaalselt loodud organisatsioonide kaudu. Selliseid organisatsioone nimetatakse kollektiivse esindamise organisatsioonideks ja sellist õiguste ühist ehk kollektiivset teostamist õiguste kollektiivseks esindamiseks (AutÕS IX peatükk). Taasiseseisvunud Eesti esimeseks autori-õiguste kollektiivse esindamise organisatsiooniks oli 1991. aasta oktoobris loodud Eesti Autorite Ühing (EAÜ).

Mida autoriõigus kaitseb?

Autoriõigus kui normistik kaitseb **teost** ehk teisiti öeldes autoriõigus kui isiklikud ja varalised õigused tekivad teose loomisega. Autoriõiguse kaitse laieneb ja autoriõigused tekivad vaid **kirjandus-, kunsti- ja teadusteostele**, seega mitte tehnilise loomingu, tööstuse või kaubanduse valdkonna resultaatile.

Autoriõigusega kaitstav kirjandus-, kunsti- ja teadusteost peab AutÕS § 4 kohaselt vastama järgmistele **tunnustele**:

- teos peab olema *originaalne tulemus kirjanduse, kunsti või teaduse valdkonnas*. Seaduse määratluse kohaselt on originaalne selline teos, mis on autori enda intellektuaalse loomingu tulemus. Teose loomise eesmärk, väärtus, konkreetne väljendusvorm (kirjalik, suuline, elektrooniline jms) või fikseerimise viis (paberil, filmilindil, arvuti disketil vms) ei ole kaitse saamisest oluline. Samuti ei nõuta autoriõiguse tekkimiseks ja kaitse saamiseks mingeid formaalsusi (teose registreerimist, deponeerimist, varustamist sümboliga © jms formaalsuste täitmist). Autoriõigus kaitseb võrdselt nii autori kodanikunime kui ka varjunime all või anonüümselt avaldatud teoseid (viimaste osas on AutÕS-i §-des 29 ja 40 siiski mõned erireeglid õiguste teostamise ja kaitse tähtaja osas). Kaitse saamiseks pole oluline, kas teos on avalikustatud või mitte (autoriõigus kaitseb võrdselt ka nn sahtliteoseid) või kas teos on lõpetatud või mitte

Eestis on autori õigused üks põhiseadusega garanteeritud põhiõiguste liike. Autoriõiguse moodustavad autori **isiklikud õigused ja varalised õigused**. **Autori isiklikud õigused** on lahutamatu seotud autori isikuga. Autori varalised õigused **annavad loojale võimaluse saada tulu tema teose kasutamise eest**.

Autoriks loetakse Eesti seaduses vaid füüsilist isikut. Juriidilisele isikule võivad seaduse või autoriga sõlmitud lepingu alusel kuuluda osad autori õigused. Autoriõigus kehtib üldreeglina kogu autori eluaja ja 70 aastat pärast autori surma.

Autoriõiguse kaitse laieneb ja autoriõigused tekivad vaid **kirjandus-, kunsti- ja teadusteostele**

⁴ RT I 2000, 16, 109.

⁵ RT II 1994, 16/17, 49.

(kaitstakse ka kõiki teose loomise vaheetappide tulemusi);

- teos peab olema *väljendatud mingisuguses objektiivses vormis*;
- teos peab olema selle objektiivse vormi kaudu *tajutav ja reprodutseeritav kas vahetult või mingi tehnilise vahendi abil*.

Seega on õigusliku kaitse saamise eelduseks see, et autori loometulemus eksisteerib loojast eraldatuna sellises vormis, mis on ka teistele inimestele tajutav. Teos ei tohi jäljetult kaduda kohe selle loomise hetkel, vaid sellest peab olema võimalik teha koopia mistahes vormis ja viisil (ehk võimalus teos reprodutseerida). Sõnad, kujundid, helid jms peavad seega olema fikseeritavad näiteks paberil, savis, helikandjal, videolindil, magnetkettal jms. objektiivses vormis.

Teoseks olevate ja autoriõigusega kaitstavate intellektuaalse tegevuse resultaatide ring on seega piiratud. Seaduses on fikseeritud vaid autoriõigusega kaitstavate teoste näidisloetelu (AutÕS § 4 lg 3). Autoriõigusega kaitstakse ka arvutiprogramme ja teose tunnustele vastavaid andmebaase. Nende andmebaaside kaitseks, mis ei vasta näiteks originaalsuse tunnuse puudumise tõttu teose tunnustele, on seadus kehtestanud andmebaasi tegijale iseseisvad (*sui generis*) õigused nende poolt tehtud investeeringu kaitseks (AutÕS VIII' peatükk).

Teose kaitstust autoriõigusega eeldatakse. Seega ei pea autor kellelegi tõendama, et tema mingi konkreetne intellektuaalse tegevuse tulemus on kaitstav autoriõigusega. Selle tõendamiskohustus, et tegemist ei ole autoriõigusega kaitstava teosega, lasub vaidlustajal endal.

Autoriõigus on kõige laiem ja universaalsem loomingu kaitsja. Kuid autoriõigus kaitseb reeglina vaid teose vormi. Ideed, kujundid, mõisted, teooriad, meetodid, süsteemid, kontseptsioonid, printsibid jms. teose sisuks olevad loometulemused, aga samuti faktid, andmed ja päevauudised autoriõiguslikku kaitset ei saa. Välja arvatud väga üksikud erandid, mida saab kaitsta nn tööstusomandiga (näiteks leiutised), pole ideed jms loometulemused üldse otseselt õigusega kaitstavad ja loojal on soovitatav kaaluda, kellele ja millises vormis ta oma idee jms usaldab. Mõningast kaud-

set kaitset oma ideedele on võimalik saada lepinguõiguse ja konkurentsioiguse alusel.

Autoriõigusega ei ole kaitstavad õigusaktid (seadused, seadlused, määrused, põhimäärused jms.), haldusdokumendid, kohtulahendid ning nende ametlikud tõlked, riigi ametlikud sümbolid, rahvaloomingu-teosed. Ammendav loetelu intellektuaalse tegevuse tulemustest, mida autoriõigusega ei kaitsta ja mida võivad seega vabalt kasutada kõik isikud on fikseeritud AutÕS §-s 5.

Teose vaba kasutamine

Nii nagu autoriõigus on looja inimõigus, on ka ühiskonna teistel liikmetel vastav inimõigus kasutada kultuuri ja teaduse saavutusi. Autori õigused on nn ainuõigused, mille piiramine ühiskonna huvides on lubatud ainult seadusega otseselt ettenähtud juhtudel ja tingimustel, et selline vaba kasutamine *ei ole vastuolus teose tavapärase kasutamisega ja ei kahjusta põhjendamatult autori seaduslikke huve* (AutÕS § 17). Autoriõiguse seadus sätestab IV peatükis ammendavalt juhud, mil autoriõigusega kaitstavat teost lubatakse kasutada ilma autori nõusolekuta. Ilma autori nõusolekuta võib kasutada vaid neid teoseid, mille autor on juba üldsusele teatavaks teinud (näiteks avaldanud), autori poolt veel üldsusele avalikustamata teost tohib kasutada ainult autori nõusolekul.

Ilma autori nõusolekuta ja autorile tasu maksmiseta lubatakse teise isiku õiguspäraselt avaldatud teost kasutada oma isiklikeks vajadusteks ning teatud teaduslikel, hariduslikel, informatsioonilistel, õigusemõistmise, halduslikel jms eesmärkidel. Kuid ka sellistel teose vaba kasutamise juhtudel tuleb järgida autori isiklike õigusi. Näiteks on lubatud tsiteerida teise isiku õiguspäraselt avaldatud teost "motiveeritud mahus ja järgides tsiteeritava teose kui terviku mõtte õige edasiandmise kohustust" ning tsitaadi juures tuleb fikseerida autori nimi, teose pealkiri ning avaldamisallikas (AutÕS § 19 p 1).

Seadus lubab teatud juhtudel kasutada autoriõigusega kaitstavat teost **ilma autori nõusolekuta, kuid autor saab sellise kasutamise eest tasu**. Näiteks võib igaüks vabalt lindistada oma koduseks isiklikuks kasutamiseks raadiost muusikat või televiisorist filme ning saateid, enda tarbeks ümber lindistada CD või kasseti. Sellise isikliku kasutamise kom-

penseerimiseks maksab autoritele, teose esitajatele ja fonogrammitootjatele tasu salvestusseadmete ja tühjade audio- ja videokassettide jms salvestusvahendite tootja ja importija. Tasu kogub ja jaotab autoritele kollektiivse esindamise organisatsioon. Igasugune ärilistel või mitte-isiklikel eesmärkidel teose paljundamine nõuab aga alati autori nõusolekut. Vastasel juhul on tegemist nn piraatlusega.

Autoriõiguse kaitse

Autori isiklikud ja varalised õigused on kaitstud nii tsiviilõiguse kui ka karistusõiguse normidega. Üheks ohtlikumaks autoriõiguse rikkumiseks on nn piraatkoopia valmistamine ja käitlemine. Piraatkoopia on autori-

õigusega kaitstava teose ebaseaduslik, ilma autori või autoriõiguse valdaja loata valmistatud koopia.

Autoriõiguse seadus kehtestab autoriõiguse tsiviilõiguse-liku kaitse ning juriidilise isiku haldusvastutuse autoriõiguse rikkumise eest (X peatükk). Kehtiva kriminaalkoodeksi ja tulevase karistusseadustiku eraldi peatükis "Kuriteod intellektuaalse omandi vastu" nähakse karistusena autoriõiguse erinevate rikkumiste eest ette rahaträhv, arest või vabadusekaotus kuni kolme aastani. Kui füüsiline isik on rikkunud autoriõigust juriidilise isiku huvides (näiteks ettevõtte juhina), siis võib kohaldada üheaegselt nii füüsilise isiku kriminaalvastutust kui ka juriidilise isiku haldusvastutust.

Autori isiklikud ja varalised õigused on kaitstud nii tsiviilõiguse kui ka karistusõiguse normidega.

Mõned autoriõiguse kuldreeglid

- autoriõigus kui normistik kaitseb kirjandus-, kunsti ja teadusteoseid;
- autoriõigusega kaitstav teos peab olema autori enda intellektuaalse loomingu tulemus ning väljendatud mingisuguses objektiivses vormis, mis annab võimaluse seda teost tajuda ning reprodutseerida;
- autoriõigusega kaitstavate teoste ring on ammendamatu; seadus toob vaid näidisloetelu;
- autoriõigus kaitseb teose vormi; idee kui selline pole autoriõigusega kaitstav;
- autoriõiguse kui autorile kuuluvate õiguste kogumi moodustavad autori isiklikud ja varalised õigused;
- autoriõigusega kaitstavat teost võib kasutada ainult autori eelneval nõusolekul;
- ainult autoriõiguse seaduses ammendavalt ettenähtud juhtudel võib teost kasutada ilma autori nõusolekuta;
- autoril on võimalus teostada oma õigusi ise või kollektiivse esindamise organisatsiooni kaudu;
- teose ebaseaduslik kasutamine (sealhulgas teose ebaseaduslik reprodutseerimine ja levitamine ehk piraatlus) toob kaasa seaduses ettenähtud kriminaal-, haldus- ja tsiviilvastutuse.

Autoriõiguste kollektiivsest teostamisest

KALEV RATTUS

Eesti Autorite Ühingu tegevdirektor

Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 39 sätestab: "Autoril on võõrandamatu õigus oma loomingule. Riik kaitseb autori õigusi". See deklareering jääks paljasõnaliseks, kui riik ei garanteeriks autoritele ka tegelikku võimlust oma põhiseaduslikku õigust ellu viia. Selleks saab riik kehtestada oma territooriumil seaduse, mis tagaks autoritele nende õigused. Niisuguseks seaduseks on autoriõiguse seadus (edaspidi AutÕS), mis kehtib Eestis alates 12. detsembrist 1992. a. ning mida on hiljem muudetud ja täiendatud. Viimased muudatused jõustusid 22. veebruarist 2000. a.

Kuigi AutÕS peab tagama selle, et autorid oma õigusi kasutada saaksid, on sageli igal üksikul autoril raske, kui mitte võimatu, jälgida oma teoste kasutamist erinevate kasutajate poolt. On ju kasutajaid sageli väga palju ja väga erinevaid. Autor oleks sunnitud isiklikult pidama läbirääkimisi teoste kasutamise tingimuste ja tasu üle, esitama arveid tasu kättesaamiseks, jälgima tasu laekumist, esitama nõudmisi saamatajäänud tasu ja viiviste sissenõudmiseks jne, jne. Kui autorid peaksid ise kõigi nende probleemidega tegelema, siis vaevalt neil loominguks enam aega jääkski. Kuidas siis olukorrast välja tulla?

Senini peetakse kõige otstarbekamaks ja kogu maailmas levinud teeks autorite poolt spetsiaalsete organisatsioonide asutamist. Neid nimetatakse autoriõiguse seaduses õiguste kollektiivse esindamise organisatsioonideks ehk kõnekeeles lihtsalt autorite ühinguteks. Nende loomisega ja tegutsemisega lahendatakse ära eelloetletud keerukad probleemid, mida muidu oleks üpris raske efektiivselt ja vähekulukalt teha.

Ka nn. Valge Raamatu intellektuaalomandit käsitlevas peatükis on autorite ühingute rolli tähtsusele viidatud. Nii on alapeatükis "Õigusaktide toimimise tingimused" kirjutatud: "Kõneldes autoriõigustest ja sellega seonduvatest õigustest, tuleb märkida, et

õiguste valdajal võib olla raske või ebapraktiline oma õigusi üksinda teostada; seepärast on õiguste valdajad loonud haldusühingud (s.o. autorite ühingud), mis nende nimel haldaksid nende õigusi, ehk teisisõnu, jälgiksid nende teoste kasutamist, peaksid kasutajatega läbirääkimisi, koguksid autoritasu ja jagaksid seda õiguste valdajate vahel. Mingi õiguse seaduslikku tunnustamist ei saa lahutada selle õiguse teostamise võimalusest¹".

Maailma esimene autorite ühing asutati juba nii kaugel ajal kui aastal 1777. Eesti Vabariigi oma autorite ühing - Eesti Autorikaitse Ühing - asutati 1932. a.

Alljärgnevalt on selgitatud kuidas autorite ühingud praktikas toimivad. Vastavalt AutÕS §-le 46 on teistel isikutel õigus teoseid kasutada ainult autori poolt oma varaliste õiguste üleandmise (loovutamise) korral või autori poolt antud loa (litsentsi) alusel. Astunud autorite ühingu liikmeks, loovutab autor ühingule osa oma varalistest õigustest. Sellega saab autorite ühing autorilt volituse esindada ehk teostada tema õigusi. Seega autorite ühingute liikmeks olevate autorite teoste kasutamiseks annab loa ühing, sõlmides teose kasutajaga lepingu. Siinjuures tuleb rõhutada, et autorite ühingute poolt teose kasutajale antav luba on oma sisult lihtlitsents, mis tähendab seda, et samasuguseid õigusi antakse paljudele isikutele. Teoste kasutamiseks sõlmitav litsentsileping peab sisaldama kõiki lepingu olulisi tingimusi, mis on fikseeritud AutÕS §-s 51. Üheks kõige olulisemaks tingimuseks on autoreile makstava tasu suurus, selle väljamaksmise kord ja -tähtajad. See punkt lepingutes tekitab ka kõige suuremaid vaidlusi ja vastasseise. On ju vastuolu siin ka täiesti mõistetav - ühelt poolt tahab autor saada oma teose eest võimalikult suurt tasu, ning teiselt poolt tahab kasutajapool saada õigust teose kasutamiseks võimalikult väikese tasu eest. Samas on mõlemad pooled eluliselt huvitatud kokkuleppe saavutamisest, sest kasutaja ei saa ilma teosteta oma äri ajada ning autor on huvitatud, et teoseid kasutataks, sest selle eest saab ta ju tasu. Tihti asutakse teost kasutama enne, kui tasu osas kokkuleppele jõutakse. Selline teguviis on aga vastavalt AutÕS §14 3 lõikele keelatud.

¹ Riigi Teataja II 1993, nr. 25, art. 55 (ehk lühendina RT II 1993, 25, 55).

Enamuses arenenud riikides tegutseb ühel loomealal reeglina üks autorite ühing. Sellise olukorra põhjused on puht majanduslikku laadi ning arvestavad just teoste kasutajate huve. Juhul kui ühes riigis tegutseks mitu ühe loomeala autoreid esindavat ühingut, peaksid kasutajad sõlmima lepingud kõigi nende ühingutega, sest neil on vaja saada luba mitte ainult ühe ühingu vaid kõigi käest, kuna need ühingud esindavad erinevaid autoreid, kelle teoseid tavaliselt kasutatakse n.ö. läbisegi. Mitmele ühingule tasu maksmine tuleks kallim kui ühele ühingule maksmine. Seega, nii paradoksaalne kui see ka ei tundu, on autorite ühingute loomulik monopol teoste kasutajatele majanduslikult kasulik.

Ka Eestis on välja kujunenud olukord, kus ühe loomevaldkonna autoreid esindab üks organisatsioon. Eestis suurim ja vanim õiguste kollektiivse esindamisega tegelev organisatsioon on Eesti Autorite Ühing (edaspidi EAÜ), mis on asutatud 8. oktoobril 1991.a. EAÜ on aastatel 1932 kuni 1940 tegutsenud Eesti Autorikaitse Ühingu õigusjärglane. Juriidiliselt staatusest on EAÜ mittetulundusühing, nii nagu seda nõuab autoriõiguse seadus. EAÜ nagu teistegi kollektiivse esindamise organisatsioonide asutamist ja tegevust reguleerb autoriõiguse seaduse IX peatükk.

EAÜ esindab peamiselt muusikateoste autoreid ja - kirjastajaid aga samuti kujutavaid kunstnikke ja fotograafe. Juunis 2000 oli EAÜ-s ligi 1200 liiget, kellest üle 1100 olid muusikateoste autorid. EAÜ on sõlminud lepingud oma sõsarühingutega üle kogu maailma ning esindab seega praktiliselt kogu maailma muusikarepertuaari ja kõiki tuntuid kunstnikke üle kogu maailma. Samas on ka EAÜ liikmed esindatud kogu maailmas.

Lisaks EAÜ-le tegutseb Eestis autoreid esindava organisatsioonina veel Eesti Audiovisuaalautorite Liit, mis on asutatud 2. juulil 1999. a. Nimetatud Liit esindab filmiautoreid ja -produtsente.

Mitmete loomevaldkondade autoritel oma autorite ühingut ehk õiguste kollektiivse esindamise organisatsiooni loodud ei ole. Nii ei ole oma ühingut kirjanikel ega draamateoste autoritel. Tõsi, on loodud Eesti Näitemängu Agentuur, mis vahendab draamateoste

autorite ja teatrite omavahelist suhtlemist. Siiski on nimetatud agentuuri raske pidada autoreid esindavaks organisatsiooniks, kuna ta on loodud teatrijuhtide poolt ning kaitseb just nende huve.

Oma organisatsiooni on loonud eesti helisalvestuste tootjad - selleks on Eesti Fonogrammitootjate Ühing. Nimetatud organisatsioon esindab nn. autoriõigusega kaasnevate õiguste valdajate üht gruppi - fonogrammi- ehk helisalvestuste tootjaid.

Autoriõigusega kaasnevate õigustega seondult tuleb mainida veel kaht organisatsiooni, millised esindavad esitajaid. Üks neist on Eesti Näitlejate Liit, milline esindab oma liikmeks olevate näitlejate õigusi. Teine on Eesti Esitajate Liit, milline esindab pillimehi ja lauljaid.

Kuna nii fonogrammitootjatel kui ka esitajatel on omad, autoriõigusega kaasnevatest õigustest tulenevad õigused, peavad kasutajad ka nendega arvestama. Mis puutub esitajate ja fonogrammitootjat õiguste esindamisega tegelevate organisatsioonide tegevusse, siis tegutsevad need organisatsioonid samal põhimõttel kui autorite ühingud.

Autori isiklikud ja varalised õigused on kaitstud nii tsiviilõiguse kui ka karistusõiguse normidega.

AUTOREID JA AUTORIÕIGUSEGA KAASNEVATE ÕIGUSTE VALDAJAJD ESINDAVAD KOLLEKTIIVSE ESINDAMISE ORGANISATSIOONID

EESTI AUTORITE ÜHING

Tegevdirektor – Kalev Rattus
Lille 13, 10614 Tallinn
tel: 6 68 43 60
fax: 6 68 43 61
E-post: eau@eau.org

Tegevusvaldkond: esindab heliloomingu ja kujutava kunsti teoste autoreid ning muusikakirjastajaid.

EESTI ESITAJATE LIIT

Tegevdirektor – Urmas Ambur
Tulika 19, 10613 Tallinn

Tegevusvaldkond: esitajate (näitlejad, lauljad, muusikud, samuti isikud, kes esitavad estraadi-, tsirkuse-, nukuteatri- jms numbroid) õiguste ühine teostamine.

EESTI AUDIOVISUAALAUTORITE LIIT

Juhatuse esimees – Erika Laansalu
Uus 3, 10111 Tallinn
Tel: 6 46 40 44
Fax: 6 46 40 68
E-post: kinoliit@online.ee

Tegevusvaldkond: esindab audiovisuaalsete teoste autoreid.

BSA EESTI KOMITEE

Komitee juht – Anneli Heinsoo
Tegevuse koordinaator – Ahti Leppik
Tel: 6 56 63 76
E-post: bsa@bsa.ee

Tegevusvaldkond: tarkvarapiraatluse problemaatikat laiem teadvustamine Eestis ja piraattarkvara osakaalu väljaselgitamine kohalikul turul.

EESTI NÄITEMÄNGU AGENTUUR

Tegevdirektor – Külli Holsting
Suur-Karja 23, 15076 Tallinn
Tel: 6 28 23 42
Fax: 6 28 23 44
E-post: ena@kul.ee

Tegevusvaldkond: dramaturgia- ja teatrilane tegevus, autoriõiguste ja lepingute vahendamine (sõlmib lepinguid autorite või nende esindajatega, organiseerib näidendite tõlkimise eesti keelde, sõlmib lepingu teose kasutajateatriga, kogub autoritasu tõlkijatele ja autoritele).

EESTI AUTORIÕIGUSTE KAITSE ORGANISATSIOON

Tegevdirektor – Ilmar Härg
Mustamäe tee 50, 10621 Tallinn
tel: 6 51 96 25
fax: 6 56 39 56
E-post: anti-piracy@eako.ee

Tegevusvaldkond: organisatsiooni põhieesmärk on "Autoriõiguse seadusega" kaitstavate objektide ebaseadusliku kasutamise avastamine ja tõkestamine Eesti Vabariigis

EESTI FONOGRAMMITOOTJATE ÜHING

Tegevdirektor – Raili Maripuu
Laki 12-503, 10621 Tallinn
Tel: 6 56 36 28
Fax: 6 59 32 90
E-post: raili@pedro.ee

Tegevusvaldkond: esindab fonogrammitootjaid.

EESTI NÄITLEJATE LIIT

Esimees - Rein Oja
Uus tn 5, 10111 Tallinn
Tel: 6 46 45 17
Fax: 6 46 45 16
E-post: enliit@delfi.ee

Tegevusvaldkond: esindab oma liikmeks olevate kutseliste näitlejate huvisid.

EUROOPA LIIDU INFOSEKRETARIAAT

Riigikantselei, Stenbocki maja, Rahukohtu 3, 15161 Tallinn, Eesti.
tel +372 6 935 200
+372 6 935 201
faks +372 6 935 202
e-mail elis@rk.ee
http://www.elis.ee

KULTUURIMINISTEERIUM

Suur-Karja 23, 15076 Tallinn, Eesti
tel +372 6 282 222
faks +372 6 282 200
e-mail: min@kul.ee
http://www.kul.ee

